

**TASVIRIY
SAN'AT
GRAFIKASI**

22.3
2-84

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

28.02.22.

10.10.22.

ООО «Чирчикская городская типография» Зак. 497-4000

mm

05.

02.343

287

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Rustam Xudayberganov

TASVIRIY SAN'AT GRAFIKASI

Qayta nashri

0498

Часов

G'ofur G'ulom nomidagi nashriyoti – matbaa ijodiy uy ishlari
Toshkent – 2008
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

22.343
X87

Taqrizchilar :

N. Abdullayev – O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi, prof.
H.R.Aminov – O'zbekistonda xizmat ko'rsatganyoshlar murabbiysi, rassom

Rustam Xudayberganov

Tasviriy san'at grafikasi: Rustam Xudayberganov. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriy matbaa ijodiy uyi, 2008-92 b.

BBK 22.343.

4903010000 - 108 qat'iy buyurtma 2008
X M 352 (04) - 2008

© Rustam Xudayberganov
© G'ofur G'ulom nomidagi nashriy matbaa ijodiy uyi, 2008- y.

ISBN 978-9943-03-139-5

I BOB

I KIRISH

Rangshunoslik va rangtasvir sohalarini haqida chuqurroq tasavvur uyg'otish, rang tanlashda talabalarning mahoratini oshirish, rang bilan ishlashni teranroq talqin qilish, shuningdek, ranglar tarixiga murojaat qilish, ularning tabiati haqida kengroq tushuncha berish, rang tanlash sohasida ijodkorlarning o'ziga xos yo'llarini tushuntirish, ranglarni bir-biridan ajrata bilish, tus holatlarini sezish va maqsadli ishlata olish qobiliyatini o'stirish, ranglarning o'zbek tilidagi nomlarini mustahkam belgilash mazkur qo'llanmaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Rangshunoslik fanini chuqurroq tushunish maqsadida uni boshqa bir qator fanlar, ya'ni fizika, kimyo, psixologiya, fiziologiya va estetika fanlari bilan bog'lab o'rganiladi. Bu o'z navbatida rangning fizik, kimyoviy, psixofiziologik va estetik xususiyatlarini atroficha o'rganishga keng imkoniyat yaratadi.

Qo'llanmada rangshunoslik bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish yuzasidan ham uslubiy tavsiyalar berilgan. Bu o'z navbatida talabalarning auditoriya darslari va tabiat qo'nyidagi amaliyot chog'ida ranglar bilan ishlash mahorati shakllanishiga ko'mak bo'ladi.

Qo'llanmada ko'pgina ranglarning o'zbek tilidagi nomlarini turg'unlashtirishga harakat qilish bilan birga ranglar nomlarini qo'llashdagi turfa xillikka barham berildi.

Ushbu qo'llanmani yozishda muallif o'zbek va rus tillaridagi bir qancha adabiyotlarga hamda o'zining ko'p yillik pedagogik tajribasiga tayandi. Ranglarning o'zbekcha nomlarining ba'zilari jonli muloqot natijasida ham olindiki, bu o'z navbatida o'zbek tilida shu sohaga oid bo'lgan atamashunoslikni boyitishga xizmat qiladi.

RANGSHUNOSLIK FANI HAQIDA

Rangshunoslik fani insoniyatni qadimdan qiziqitirib kelgan. Inson har doim o'z hayoti davrida tevarak-atrofi, muhiti rangli buyumlardan, manzaralardan, shakllardan, kiyim-kechaklardan va shu kabildan tashkil topganini ko'radi. Ulardan ma'naviy, ruhiy ozuqa oladi. O'ziga ma'qul kelgan rangdagi narsalarni ishlatadi. Ruhiga mos ranglardan xursand, ruhi tetik bo'ladi, quvonadi. Shunday ekan biz rangga e'tibor beramiz, unga diqqat bilan qaraymiz, tanlaymiz. Ana shuning uchun ham rangshunoslik fani insonga yaqindan xizmat qiladi.

Ranglarning turlarini, ularning bir-biriga nisbatan hamohangligini, kontrastligini, tusini ko'zimiz orqali idrok qilishimizga bu fan yaqindan yordam beradi. Asosiy ranglar va qo'shimcha, ya'ni ular yordamida hosil bo'ladigan ranglarni his qilishimizni, ularni amalda aniqlay olishimizni mashq qilishni ham nazardan chetda qoldirmaydi.

Shuningdek, ranglar bilan bog'liq kasb egalariga ham yaqindan yordam beradi.

Rang haqidagi ilmda rangshunoslar tomonidan rassomlarni qiziqitiradigan ko'plab savollar – yorug'lik, masofa, qo'shni rang ta'siri, bo'yovlar aralashuvi va boshqalar o'rganiladi.

O'tgan asrda rang haqidagi savollar mustaqil ilm sifatida izlanuvchi olimlarning diqqat-e'tiboriga tushdi. O'tgan davr buyuk rassomlari va nazariyotchilari – Chekkino Chennini (1400-yillar), Leon Battista Alberti (1404–1472), Piero della Franchesko (1416–1492), Leonardo da Vinci (1452–1519), Djordjo Vazari (1511–1574), Djanpaolo Lomatsoo (1539–1600), Albrect Dyurer (1471–1528), Fransisko Pacheko (1564–1654) rangtasvir haqidagi izlanishlarini yozib qoldirganlar. Buyuk fan namoyandalaridan Nyuton (1642–1727), M.Lomonosov (1711–1765) ham rang haqida izlanishlar olib borganlar. Lomonosov asosiy ranglarni kashf etdi. Buyuk nemis shoiri va tabiatshunosi Gyote (1749–1832) "Rang haqida fan" nomli maxsus asar yozib qoldirgan.

Rassomlarning rang o'zgarish qonunlarini bilishi katta ahamiyatga ega. Rangshunoslik ijod qilish usullarini o'rgatmasa-da, tabiatda ranglar bilan bog'liq o'zgarishlarni tushuntirib, rangtasvirchi rassomlar ijodiga yaqindan yordam beradi.

Rang haqidagi fan eng qadim zamonlarda dunyoga kelgan. Qadimdan avvalgi IV asrda yunon olimi Aristotel rang va rangning har xil ko'rinishini tushuntirib berishga harakat qilgan. Italiya uyg'otish davrida yashagan olim Leonardo da Vinchi esa o'zining "Tavriy san'at haqida risola" asarida rassomlar uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan rang haqida ma'lumot beradi.

Rangtasvirning ilmiy negizini rangshunoslik fani tashkil qiladi. Rangshunoslik bo'lg'usi rassomlarga ranglarning tabiatda hosil bo'lishi va tarqalishi masalalarini, atrof-muhit ta'sirida o'zgarib ko'rinishini, bo'yovlarni tayyorlash va ulardan foydalanish yo'llarini o'rgatadi.

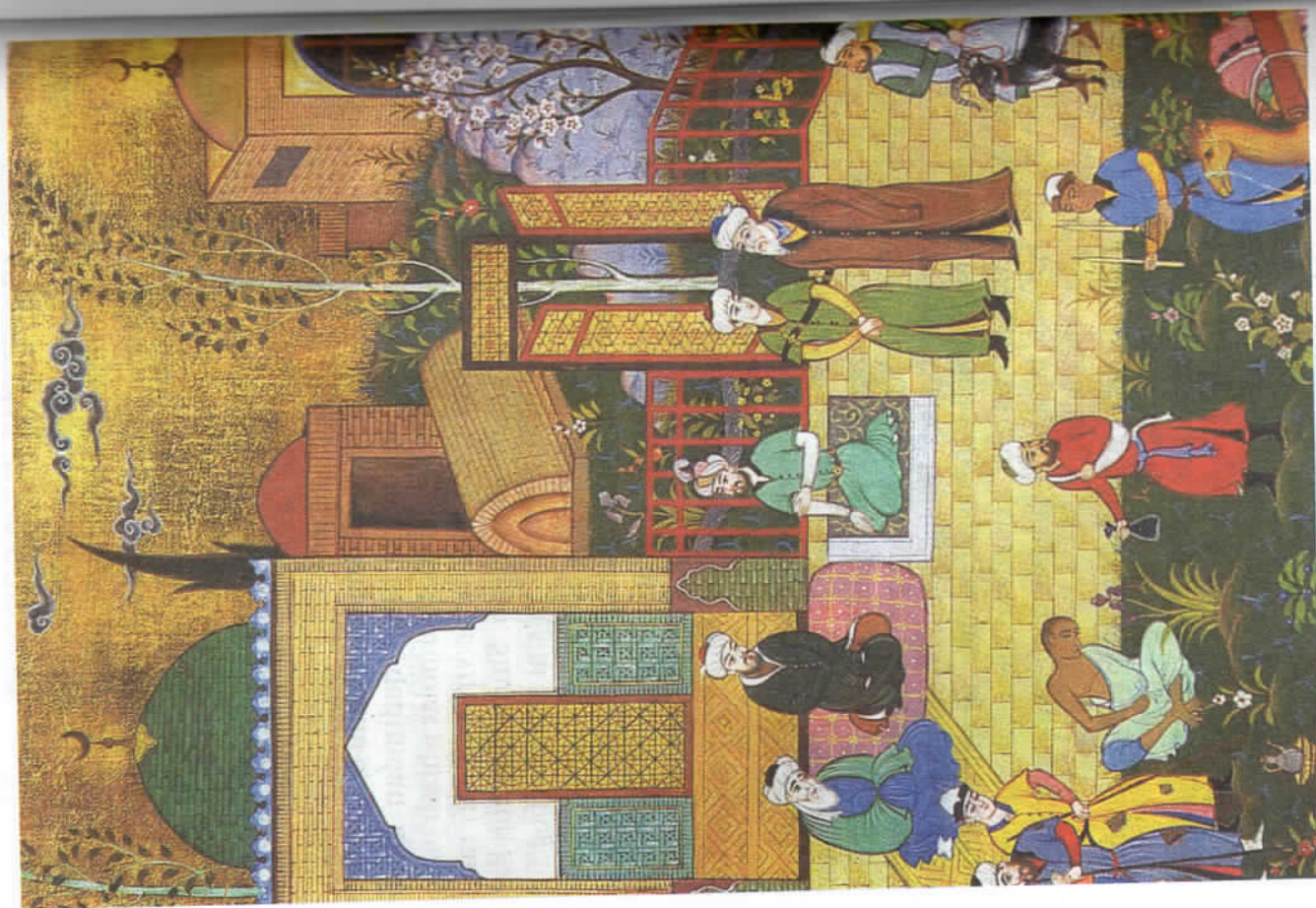
O'zbekistonda ranglar haqidagi ta'limot qadimdan kitob miniaturalar, naqqoshlik va devorlarga freska pannolar ishlash bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. Chunki musavvirlik hunari rang tarqalish va ularni tayyorlay bilishni talab etgan. Shuning uchun har bir shogird, avvalo, rang tayyorlash sirlarini va shu ish bilan bog'liq bilimoviy jarayonlarni o'rganishga majbur bo'lgan (1-rasm).

Ranglarning tabiatda qanday hosil bo'lish va tarqalish hodisasi qadimdan olimlar va rassomlarning diqqatini tortgan. Uyg'onish davri buyuk rassomlari va nazariyotchilari – Leon Battista Alberti, Leonardo da Vinchi va boshqalar rangtasvir haqidagi asarlarida ranglarning xususiyatlari haqida yozganlar.

Mashhur olimlar – Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning muhtiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'lik ko'p ranglarga taqsimlanib ketishini isbotlagan, ekranda spektr ranglarini hosil qilgan. Nyuton quyosh yorug'ligi asosida o'z nazariy farazini amalda isbotladi. Buning uchun Nyuton quyoshning oq yorug'ligini uch qirrali prizmadan o'tkazib, ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik dastasi hosil qildi. Ekranda ko'ringan ranglar spektr ranglar bo'lib, ular quyidagi tartibda joylashgan: qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, zangori, ko'k va binafsha rang.

Maxsus asbob – spektroskop yordamida ko'plab aniq va ravshan spektrlarni hosil qilish mumkin.

Oq yorug'lik aslida murakkab bo'lib, rangdorlik jihatidan shunchalik turli-tumanki, bir rangdan ikkinchisiga o'tishda yana bir qator rang turlari seziladi. Spektr ranglarni yomg'ir yog'ib o'tgandan keyin osmonda paydo bo'ladigan kamalakda, favvoralarda otlayotgan suv zarralarida kuzatish mumkin. Spektr ranglarni qayta bir joyga to'plansa, oq yorug'lik hosil bo'ladi.

Buyuton ranglarni fizika fani nuqtayi nazaridan o'rgangan bo'lsa, uning asosiy sharti va sam'atshunosi I.V. Gyoteni ko'proq ranglarning kishi ranglariga ko'rnatadigan ta'siri qiziqtirgan. Gyote "Ranglar haqidagi asarida ranglarni iliq va sovuq turlarga ajratib, iliq ranglar (yul - qizil) ranglar kishida kayfichog'lik tuyg'usini uyg'otishi haqida yozgan.

KX narda nemis tabiatshunos olimi G.L. Gelmgols rangshunoslik nazariyasida muhim yangilik yaratdi. Ko'p yillik tajribalar asosida yaratilgan ranglarni – rang toni (nomi), rangning och-to'qili va rangning qizil-sariqligi kabi uchta asosiy alomati asosida turkumlash kerakligini ko'rsatib berildi.

Ushbu muammolarini o'rganishga yapon olimlari hamisha jiddiy munosabatda bo'lganlar. Hozirda ham dunyoda yagona Tokio rang institutida insonga ta'sir etadigan tabiat hodisasi bo'lgan rang ilmiy asosda tadqiqat etiladi.

Ittonglarning nomini ifodalovchi, ya'ni ularning biri qizil, ikkinchisi ko'k, uchinchi sinfsha va hokazo deb atalishiga asos bo'lgan belgisi **rang toni** deyiladi.

Ushbu xromatik rangga ozroq kulrang qo'shsak, uning sho'xchanligi qamayib, narsizlanadi. Bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uning tarkibida sof bo'yoqning kamayganligidan darak beradi, demak, rangning to'yinganligi deganda, uning kulrangga nisbatan rangdorlik ko'rsatkichi, tozaligini tushunish kerak.

Yuqoridagi aytilganlardan ma'lum bo'ldiki, xromatik ranglar bir-biridan rang toni (rangning o'zi), rangning och-to'qligi va to'yinganligi jihatidan uchta xususiyati bilan farq qiladi. Spektorni sinchiklab kuzatsak, rangning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasidagi o'xshashlik hamonini sezamiz.

Ukula rang bir-biriga qo'shilsa, ularning oralig'ida qirmizi rang qaynay bo'ladi. Bu hosil bo'lgan rangni qizil, binafsha rangning o'rtasiga joylashtirib spektr tutashirilsa, halqa kelib chiqadi. Bu rangshunoslikda asosiy ranglar aylanasini deb vuritiladi (2-rasm).

Ranglar aylanasida qizil, qizg'ish, zarg'aldoq, sariq, sarg'ish-yashil, yashiltob zangori, havorang, ko'kimtir binafsha, qirmizi ochkireng har xil tuslari ko'rinadi.

Rang aylanasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmida qizil, ikkinchi yarmida esa sarg'ish-yashil (pistoqi) ranglar, uchinchi yarmida esa qizil havoring, firuza, zangori, ko'k, binafsha ranglar joylashadi.